

Kenniscentrum Oorlogsbronnen

Eindrapportage Conceptontwikkeling Thematisch Intellectueel Beheer

Het project Kenniscentrum Oorlogsbronnen is mogelijk gemaakt dankzij steun van

Inhoudsopgave

1. Introductie	3
2. Verkenning begrip 'thematisch intellectueel beheer'	5
3. Omgaan met verschillen in beschikbaarheid	11
4. SWOT-analyse thematisch intellectueel beheer	14
4.1 <i>SWOT-analyse</i>	14
4.2 <i>SWOT-confrontatie</i>	15
a. Interne sterkten - externe kansen: groeistrategie	16
b. Interne sterkten - externe bedreigingen: verdedigingsstrategie	16
c. Interne zwaktes - externe kansen: verbeterstrategie	17
d. Interne zwaktes - externe bedreigingen: probleemstrategie	17
5. Conclusies en aanbevelingen	19
Bijlage 1 Deelnemers	20

1. Introductie

Het NIOD voert een haalbaarheidsonderzoek uit naar het inrichten van een Kenniscentrum Oorlogsbronnen dat beleid, diensten en producten bundelt rondom het thema Tweede Wereldoorlog en de Holocaust.

De inzet van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen is collecties en kennis binnen de erfgoedsector een prominentere rol te bezorgen bij de informatievoorziening over het thema Tweede Wereldoorlog en de Holocaust. Centraal in de opzet van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen staat het begrip 'thematisch intellectueel beheer'. Hierbij wordt niet meer gedacht vanuit een organisatie die de collectie heeft gevormd en beheerd, maar vanuit een inhoudelijk thema dat toegankelijk gemaakt moet worden om verschillende doelgroepen met uiteenlopende wensen te kunnen bedienen vanuit een netwerk van organisaties. De organisatie-ingrepen (bijvoorbeeld in de vorm van selectief verzamelen/bijeenbrengen/ontsluiten) moeten kenbaar blijven. Die ingrepen vertellen namelijk ook een belangrijke geschiedenis. De focus ligt op het verbinden van de collecties die bij verschillende instellingen liggen en deze zo te ontsluiten dat gebruikers weten wat er is en waar zij het kunnen vinden.

De partners van het Netwerk Oorlogsbronnen, met als penvoerder het NIOD, pleiten voor de toepassing van het nieuwe concept 'thematisch intellectueel beheer'.

Het haalbaarheidsonderzoek is uitgewerkt in een uitgebreid projectplan dat bestaat uit een reeks samenhangende werkpakketten. In het werkpakket WP1a (Conceptontwikkeling Thematisch Intellectueel Beheer) heeft een groep deskundigen uit de erfgoedsector dit idee van een overkoepelend, thematisch georiënteerd samenwerkingsverband dat kennis, collecties, intermediairs en eindgebruikers samenbrengt, nader uitgewerkt. De bevindingen uit dit werkpakket kunnen gebruikt worden in onder meer WP1b (Stip op de Horizon).

Deze rapportage met de resultaten van WP1a is gebaseerd op vier bijeenkomsten: een verkennend gesprek met een grote groep deelnemers tijdens de kick-off bijeenkomst van het project Kenniscentrum Oorlogsbronnen op 15 januari 2015, twee bijeenkomsten van de expertgroep op 4 maart 2015 en 17 juni 2015 en een bespreking op 14 september 2015 met Edwin Klijn (programmamanager Kenniscentrum Oorlogsbronnen/NIOD) en Frank Meijer (projectleider Stichting Academisch Erfgoed-SAE). De inbreng van de deelnemers is omgewerkt tot enkele strategische en praktische adviezen ten behoeve van de inrichting van een kenniscentrum om het concept van Thematisch Intellectueel

Beheer te implementeren. Deze rapportage zal onder als input kunnen dienen in vervolggesprekken met vertegenwoordigers van vergelijkbare thematische initiatieven¹. Hierdoor zal het concept 'thematisch intellectueel beheer' verder aangescherpt kunnen worden.

De rapportage bestaat uit drie onderdelen:

- a) nadere uitwerking van het begrip 'thematisch intellectueel beheer';
- b) toelichting op de verschillende wijzen waarop erfgoedcollecties via thematisch intellectueel beheer beschikbaar gesteld kunnen worden;
- c) een SWOT-analyse ten behoeve van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen met daaruit voortvloeiend enkele adviezen op strategisch niveau om thematisch intellectueel beheer toe te gaan passen.

¹ Te denken valt aan initiatieven zoals Kerkcollectie Digitaal, Modemuse, Brabant Cloud, Stichting Academisch Erfgoed en provinciale aggregatie-initiatieven

2. Verkenning begrip 'thematisch intellectueel beheer'

Thematisch intellectueel beheer vormt het inhoudelijk hart van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen. Hierbij wordt niet meer gedacht vanuit een organisatie die de collectie heeft gevormd en beheerd, maar vanuit een inhoudelijk thema dat toegankelijk gemaakt moet worden om verschillende gebruikersgroepen met uiteenlopende wensen te kunnen bedienen vanuit een netwerk van organisaties. Er zijn heel veel motieven om de collectie(s) te willen gebruiken en afhankelijk van wat de gebruiker weet en de vaardigheden waarover hij/zij beschikt is hij in staat om de collectie(s) meer of minder intensief te gebruiken. De thematisch intellectuele benadering zet de gebruiker op het spoor van de relaties die bestaan tussen de collecties. De focus ligt op het verbinden van de collecties die door verschillende instellingen beheerd worden en deze zo te ontsluiten dat gebruikers weten wat er is en waar zij het kunnen vinden. Bundeling van collecties en datasets in combinatie met de specialistische kennis daarover creëert de mogelijkheid om een thematisch netwerk te vormen rondom een onderwerp zoals WOII en de Holocaust.

Thematisch intellectueel beheer kan op verschillende manieren meerwaarde bieden:

1. een thematisch netwerk beschikt over een zekere mate van autoriteit
2. thematisch intellectueel beheer maakt een specifiek thema vindbaar binnen de omvangrijke Digitale Collectie NI.
3. door het op semantische gronden bijeen brengen of aan elkaar koppelen van voor het thema relevante data(sets)
4. door data(sets) rondom een thema te verrijken met specialistische kennis en deze nieuwe informatie te verbinden aan de oorspronkelijke informatie
5. vanuit het thema samenwerken op het gebied van bijvoorbeeld inhoudelijke ontsluiting, kennisdeling, publieksuitingen, digitalisering of auteursproblematiek en daar specifieke diensten aan verbinden.

Context: thematisch intellectueel beheer in de praktijk

Het aggregeren (samenbrengen, koppelen) van data(sets) is een belangrijke aanjager (voorwaarde) voor thematisch intellectueel beheer. Maar de rol van een thematisch netwerk gaat verder.

Zo werkt Erfgoed Brabant samen met Brabantse erfgoedinstellingen aan het thema '**Thuis in Brabant**', het zet daarvoor onder meer de aggregatie-infrastructuur Brabant Cloud in. Erfgoed Brabant ondersteunt het professioneel collectiebeheer in de kleine(re)

erfgoedinstellingen, zoals heemkundekringen en oudheidkamers, onder meer door cursussen, risicoanalyses en via het digitaal platform Thuis in Brabant.

Musea met modecollecties hebben elkaar gevonden in het samenwerkingsverband **Modemuze**, waarbij nu ook Vlaamse modecollecties in opgenomen worden. In Modemuze wordt de specialistische kennis over mode onder meer gebruikt voor de aanvulling van de Art and Architecture Thesaurus.

Een voorbeeld van een kenniscentrum nieuwe stijl is het programma '**Kerkcollectie Digitaal**' van Museum Het Catharijneconvent, opgezet in nauwe samenwerking met partners zoals de Stichting Kerkelijke Afgevaardigden, het Landelijk Contact van Museumconsulenten, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en vele kerken en bisdommen in het land. Het Catharijneconvent heeft op basis van de database en analoge kerkinventarisaties van de (opgeheven) Stichting Kerkelijk Kunstbezit in Nederland een digitale beheeromgeving ingericht waarin kerkeigenaren hun religieuze kunstvoorwerpen kunnen registreren en beheren. Het Catharijneconvent faciliteert met de digitale beheeromgeving de kerken (vooral de vrijwilligers en de kerkbesturen) en gebruikt de eigen kunsthistorische kennis bij het waarden van de religieuze kunstcollectie Nederland.

De essentie van thematisch intellectueel beheer is dus dat het aggregatie rondom een onderwerp koppelt aan een vorm van organisatorische samenwerking rondom dat thema. De afbakening van een thema kan een 21^e eeuwse keuze zijn, of een vanuit de historische context gegenereerd thema. Die afbakening maakt nogal uit voor de verbindingen die worden gelegd. De meerwaarde is groot indien tenminste ook de eigentijdse relaties tussen de verschillende collecties die nu op verschillende plekken worden beheerd inzichtelijk worden.

Een belangrijke succesfactor ligt in de mate van de bundeling van specialistische kennis over een onderwerp die verspreid is over een waaier aan instellingen, doelgroepen en gebruikers. Door die bundeling kan de kennis breed ingezet worden voor een rijkere ontsluiting van bijvoorbeeld oorlogsbronnen, in context van en in verbinding met andere oorlogsbronnen of bronnen over aangrenzende thema's. Het Kenniscentrum kan daarbij optreden als facilitator en ondersteuner:

- als vragende partij aan de domeinknooppunten (adresseren van blinde vlekken in de Digitale Collectie NL zonder deze vervolgens zelf te aggregeren);
- als verbindende partij, door aanbieders van oorlogsbronnen te verwijzen naar de meest gereede partij in het aggregatielandschap;
- door het ondersteunen van terugleveren van verrijkte data aan de bronhouders;
- door informatietechnologische aspecten van het semantisch web in te zetten voor de vindbaarheid en zichtbaarheid van het thema binnen de Digitale Collectie NL.

Op deze manier fungeert een thematisch netwerk als een ambassadeur van een thema. Het kan daarbij helpen als het Netwerk Digitaal Erfgoed² die rol erkent en landelijke thematische netwerken een volwaardige positie in het landelijke netwerk geeft. De verwachtingen van het Netwerk Digitaal Erfgoed ten aanzien van thematische netwerken moet verder uitgewerkt worden.

Thematisch beheer en het vergroten van de toegankelijkheid

Een belangrijke meerwaarde van thematisch intellectueel beheer bestaat dus uit de bundeling van specialistische kennis over een onderwerp. Die kennis kan ingezet worden om de toegankelijkheid van collecties te vergroten. Dit kan bijvoorbeeld door reconstructie/weergave van de administratieve context waarbinnen de informatie oorspronkelijk gegenereerd is. Vanuit die context kunnen hier allerlei kennisbronnen aan worden verbonden. De traditionele methode binnen de erfgoedsector om op basis van semantiek collecties te ontsluiten, is het gebruik van terminologiebronnen, in het bijzonder thesauri. Bijna alle erfgoedinstellingen in Nederland maken gebruik van terminologiebronnen. Sommige instellingen gebruiken een intern ontwikkeld termensysteem, andere instellingen gebruiken gemeenschappelijk opgebouwde bronnen zoals de Art & Architecture Thesaurus (in Nederland beheerd door het RKD). Het gebruik van thesauri bevordert standaardisatie van het vocabulaire dat erfgoedinstellingen toepassen bij het vindbaar maken van hun collecties. Er bestaat geen landelijk toegepaste thesaurus op het gebied van WO2 die aansluit op de plannen voor het kenniscentrum, terwijl er wel generieke thesauri in Nederland in gebruik zijn waarin aan WO2-gerelateerde termen voorkomen. Voor het Kenniscentrum Oorlogsbronnen kan hier dus een specifieke taak liggen.

Daar staat tegenover dat thesauri vooral gezien worden als een instrument voor (erfgoed)professionals dat niet altijd goed aansluit op de zoekstrategieën die niet-professionele gebruikers hanteren als ze naar informatie zoeken in de collectiesystemen van de instellingen. Een belangrijk aandachtspunt in de uitwerking van het concept 'thematisch intellectueel beheer' is dan ook hoe de semantische verbanden expliciet gemaakt kunnen worden ten behoeve van het algemeen publiek en in welke mate het kenniscentrum hierbij kan of moet aansluiten op de bestaande praktijk van collectieontsluiting. Moet het kenniscentrum investeren in de opbouw en het onderhoud van gecontroleerde en gestandaardiseerde termenlijsten, wat veel tijd kost, zonder dat evident is of dit instrument werkelijk zal bijdragen aan betere toegankelijkheid voor het publiek? Dit is overigens geen vraagstuk dat specifiek is voor oorlogsbronnen maar dat in

² Het Netwerk Digitaal Erfgoed is een initiatief van OCW, Nationaal Archief, Koninklijke Bibliotheek, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Instituut voor Beeld en Geluid, KNAW en Stichting DEN. Het NDE is trekker van de uitvoering van de Nationale Strategie voor het Digitaal Erfgoed.

de breedte van vindbaarheid van digitaal erfgoed speelt. In die zin hebben de keuzes die het Kenniscentrum Oorlogsbronnen maakt een voorbeeldwerking naar andere initiatieven tot dienstenontwikkeling met digitaal erfgoed.

Een complicerende factor hierbij is dat er eigenlijk nog geen goed inzicht bestaat in de wijze waarop het brede publiek via digitale media omgaat met oorlogsbronnen. We weten (bijvoorbeeld uit onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau³) dat er verschillende soorten zoekers zijn, met eigen type vragen en zoektermen, van abstract tot heel concreet. Ook weten we dat de perceptie van begrippen of concepten in de loop van de tijd kunnen veranderen in de samenleving. De vragen en zoektermen evolueren mee met deze veranderingen.

Daar komt bij dat de interactie met informatiesystemen steeds vaker in twee richtingen werkt. Degenen die in bestanden zoeken kunnen ook die bestanden verrijken met eigen kennis. Ook in de erfgoedsector wordt het belang van *crowdsourcing* bij het verbeteren en verrijken van erfgoedinformatie ingezien. Verrijking kan plaatsvinden op basis van objectieve informatie, maar ook op basis van persoonlijke visies en verhalen. Dat heeft naast een inhoudelijk ook een praktisch voordeel: de meeste erfgoedinstellingen hebben een bijna permanente achterstand met het digitaal beschrijven van hun collecties. De digitale media maken het mogelijk snel en eenvoudig vrijwilligers te vinden om te helpen met het ontsluiten en contextualiseren van erfgoedobjecten. Hierbij moet echter wel zorgvuldig overwogen worden hoe en in welke mate dergelijke verrijkingen terugvloeien naar de informatie- en zoeksystemen van de instelling. In het geval van oorlogsbronnen is het niet moeilijk voor te stellen dat een scholier een heel ander soort verrijking via *crowdsourcing* kan aanleveren dan een wetenschapper of een journalist.

Een goed startpunt om dit uit te werken zijn de concepten wie-wat-waar-wanneer. Deze basale invalshoeken bij het zoeken naar informatie bieden diverse aanknopingspunten om de mogelijkheden tot het verbinden van collecties te verkennen en te verbeteren. Met name het 'wie' is heel belangrijk in de praktijk van de vindbaarheid van oorlogsbronnen. Hoe kan informatie over dezelfde personen in verschillende informatiebronnen bijeen gebracht worden? Welke concepten en technieken zijn al in gebruik om dit te realiseren? Wat zijn, vanuit het gebruikersperspectief, de grootste obstakels?

Speciale aandacht dient hierbij uit te gaan naar het zoeken op basis van associaties. Het gaat er bij thematisch intellectueel beheer niet alleen om om verschillende schrijfvormen

³ Zie onder meer *De virtuele cultuurbezoeker* (SCP, 2008) en *Het bereik van het verleden* (SCP, 2007)

van de naam van een bepaald persoon bijeen te brengen (de traditionele aanpak bij thesauri), maar ook om na te denken hoe vanuit een informatie-eenheid over een specifiek persoon op basis van associaties naar andere personen of inhoudelijke thema's gezocht kan worden. Dit is de kerngedachte achter de ontwikkeling van het semantisch web. Het Kenniscentrum oorlogsbronnen lijkt dan ook de grootste kans van slagen te hebben als het goed kennis neemt van de informatietechnologische aspecten van het semantisch web en die vertaalt naar toepassing binnen het eigen thema (WO2 en Holocaust).

Om het Kenniscentrum verder op weg te helpen reiken we hier enkele instrumenten aan die in de ogen van de expertgroep nodig zijn om de bruikbaarheid van oorlogsbronnen te vergroten:

- een centrale index (op basis van aggregatie of linking) van metadata van erfgoedobjecten die door de betrokken instellingen worden beheerd. Daarbij moet wel rekening gehouden worden met de verschillende perspectieven waarmee metadata zijn toegevoegd (en de woordkeuze heeft plaatsgevonden). Om het wat extreem te zeggen: in de metadata zitten ook aspecten als goed/kwaad; winnaar/verliezer;
- een gids met verwijzingen naar instellingen en locaties waar WO2-gerelateerde collecties zich bevinden (op basis van 'collection level descriptions', vgl. Musip);
- een instrument om bestaande metadata ten behoeve van de vindbaarheid van een object te kwalificeren. Het gaat hierbij om de aard ervan (bijv. zijn ze voor vindbaarheid of voor beheer opgesteld), om het niveau (gaat het om een collectie, een object of een deelaspect van een object) en de kwaliteit ervan (hoe gedetailleerd en informatief zijn de metadata?). Bij het kwalificeren moet ook onderscheid worden gemaakt tussen objectieve gegevens (feitelijk controleerbaar, voor alle doelgroepen relevant, bijv. een persoonsnaam) en subjectieve gegevens (meningen, interpretaties, kan per doelgroep verschillend zijn);
- een platform waarmee *user generated content* en andere vormen van *crowdsourcing* gegenereerd en geclassificeerd kan worden ten behoeve van het vergroten van de vindbaarheid van de oorlogsbronnen;
- een methode om de kennis die aanwezig is bij gebruikersgroepen actief aan te boren, ook om relaties tussen gebruikers onderling te versterken, los van collectiebeheer.

Bij het ontwikkelen van een dergelijk instrumentarium voor thematisch intellectueel beheer, dient het Kenniscentrum Oorlogsbronnen te zorgen voor een vliegwielerwerking, zodat het instrumentarium tot in de haarvaten van het netwerk oorlogsbronnen kan doordringen. Alleen dan kan het koppelen van collecties op grote schaal plaats vinden en kan thematisch intellectueel beheer tot volle bloei komen.

In aanvulling op deze aanpak tot betere gezamenlijke collectieontsluiting, zijn er diverse mogelijkheden om de kennis die in het netwerk aanwezig is te koppelen. Het gaat hierbij niet alleen om kennis over het thema, maar ook over kennis om de collecties met behulp van digitale media beter bruikbaar voor de doelgroepen te maken. Ter illustratie geven we hier de lijst van mogelijkheden om een kennisfunctie in te richten, zoals opgesteld door het Netwerk Digitaal Erfgoed :

- onderhouden kennisbank (documenten, tools)
- nieuwsvoorziening (nieuwsbrief, evenementenagenda)
- aanjagen en faciliteren van kennisontwikkeling
- organiseren events (workshops, congressen etc.)
- verzorgen educatie / bijscholing/MOOCs
- kennisdeling via presentaties en deelname aan bijeenkomsten
- documenteren innovatie/tech watch ('trendrapporten' over ontwikkelingen in de buitenwereld)
- opstellen onderzoeks-, digitaliserings- en kennisagenda (op basis van behoefte in de 'binnenwereld')
- monitoring ('mapping' van de praktijk)
- advies/consultancy op project/programmaniveau
- (internationale) vertegenwoordiging op bestuurlijke en inhoudelijke onderwerpen

Deze instrumenten om erfgoedinstellingen te ondersteunen kunnen, met een toespitsing op het thema WOII en Holocaust, ook relevant zijn in de uitwerking van het begrip thematisch intellectueel beheer. Het is wel de vraag in hoeverre het tot de specifieke taak van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen behoort om voorzieningen ook daadwerkelijk zelf aan te bieden, of er naar te verwijzen.

3. Omgaan met verschillen in beschikbaarheid

Een van de bijeenkomsten van de expertgroep was gewijd aan een discussie over de verschillende wijzen waarop erfgoedcollecties beschikbaar zijn en wat de impact hiervan is op de werking van het kenniscentrum als het op basis van thematisch intellectueel beheer de collecties digitaal met elkaar wil verbinden.

Tijdens de bijeenkomst heeft de groep in het bijzonder gekeken naar de volgende aspecten:

1. de verschillende niveaus van ontsluiting van erfgoedcollecties;
2. de invloed die de bestaande ontsluiting heeft op het kunnen realiseren van gemeenschappelijke (associatieve) zoekmogelijkheden;
3. de rol die het kenniscentrum hierbij kan spelen ten behoeve van verdergaande vernetwerking.

Het Kenniscentrum Oorlogsbronnen streeft ernaar een thematisch rijke digitale beleving te bieden. Het zal daarbij te maken krijgen met een grote verscheidenheid in de toegankelijkheid van de verschillende soorten oorlogsbronnen: van volledig gedigitaliseerd en vrij van rechten tot privacygevoelige bronnen die slechts beperkt fysiek beschikbaar gesteld kunnen worden. Die verscheidenheid is niet dus alleen een gevolg van technische of financiële mogelijkheden van een instelling om de collectie te digitaliseren, maar ook van beleidsmatige keuzes of juridische beperkingen daarbij.

Een andere factor in die verscheidenheid zijn de doelgroepen waarop aanbieders van oorlogsbronnen zich richten. Deze kunnen uiteenlopen van scholieren en journalisten tot wetenschappers en nabestaanden. Dit vraagt om een gedifferentieerde aanpak in het gemeenschappelijk aanbieden van oorlogsbronnen. Het thematisch netwerk gaat niet uit van het principe 'One size fits all'.

In het verlengde hiervan merkt de expertgroep op dat het kenniscentrum niet in alle opzichten een leidende/coördinerende rol hoeft te pakken. Voor aanbieders van oorlogsbronnen hangt de gevraagde rol van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen in belangrijke mate af van de aard van hun oorlogsbronnen (voorwerpen, verhalen, informatiebestanden, etc.), de wederkerigheid van de missie van de instelling met de missie van het kenniscentrum, de mate waarin de instelling al digitaal actief is en de expertise en meerwaarde die het kenniscentrum kan leveren, ook ten opzichte van andere samenwerkingsinitiatieven. In sommige gevallen zal het voldoende zijn als het

kenniscentrum zich als facilitator opstelt. Het is daarbij de vraag in hoeverre het kenniscentrum invloed kan hebben op een randvoorwaarde die bij erfgoedinstellingen aanwezig moet zijn: voldoende aandacht voor professioneel collectiebeheer. Onder meer uit het onderzoek naar aanbieders van oorlogsbronnen blijkt dat collectiebeheer en -registratie door veel instellingen niet als core business wordt gezien. Dit heeft natuurlijk invloed op de mate waarin collecties ontsloten zijn of worden.

Vanuit bovenstaand perspectief heeft de expertgroep de volgende indeling gemaakt van soorten beschikbaarheid van oorlogsbronnen en de mogelijke rol daarbij voor thematisch intellectueel beheer door het Kenniscentrum Oorlogsbronnen.

Cluster A: Digitaal op objectniveau

1. een collectie is op objectniveau digitaal beschreven, gereproduceerd en online beschikbaar

De rol van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen is hier in feite gering: de instelling is blijkaar al ver in het aanbieden van de digitale collectie en zal de collectie ook op andere platforms (willen) delen. Het Kenniscentrum kan hier gebruik maken van de voorzieningen die in het landelijke Netwerk Digitaal Erfgoed worden ontwikkeld om deze collecties in het thematisch netwerk op te nemen. Eventueel zou het Kenniscentrum advies kunnen geven over prioritering bij digitalisering als de instelling de eigen collectie nog niet volledig digitaal beschikbaar heeft.

2. een collectie is op objectniveau digitaal beschreven

De rol van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen is advies geven over en hulp bieden bij aggregatie van de metadata van de collectie. Dat advies betreft met name het standaardiseren op onderwerp (bijvoorbeeld gebruik van/afstemming tussen thesauri). Het Kenniscentrum hoeft niet zelf de aggregatie te realiseren. Bij voorkeur werkt het samen met de landelijke knooppunten in het Netwerk Digitaal Erfgoed op het gebied van aggregatie.

Cluster B: Digitaal op collectieniveau

3. een collectie is op collectieniveau digitaal beschreven

Een van de voorgestelde instrumenten voor het Kenniscentrum Oorlogsbronnen is een gids naar instellingen met collecties over WO2. Als een instelling er nog niet in is geslaagd de eigen collectie op objectniveau digitaal ontsloten te hebben, maar

wel digitale beschrijvingen heeft van de belangrijkste collectieonderdelen, kan het Kenniscentrum dergelijke 'collection level descriptions' formatteren en standaardiseren (bijvoorbeeld in EAD) om zo zichtbaar maken wat de aard en focus zijn van dergelijke collecties in Nederland. Daarnaast kan het Kenniscentrum richtlijnen geven voor inhoudelijke ontsluiting op objectniveau, bijvoorbeeld ter ondersteuning van de inzet van eigen vrijwilligers of via een crowdsourcing platform.

4. een collectie is alleen fysiek te raadplegen

Als een instelling met oorlogsbronnen nog nauwelijks digitaal actief is en de collectie nog niet of nauwelijks via digitale media is ontsloten, kan het Kenniscentrum een aanjagende rol oppakken, om er voor te zorgen dat in ieder geval eerst de belangrijkste collectieonderdelen digitaal beschreven worden ten behoeve van de collectiewegwijzer. Ook kan het Kenniscentrum Oorlogsbronnen adviseren over prioriteitstelling hierbij, met name in relatie tot de collecties van andere instellingen: wat is er uniek aan de betreffende (onderdelen van de) collectie?

Cluster C: Niet digitaal en beperkt fysiek raadpleegbaar

5. Beperkt fysiek raadpleegbaar

Er zijn collecties op het gebied van WO2 die in verband met privacy-bescherming slechts beperkt fysiek raadpleegbaar zijn. Het ligt niet voor de hand te veronderstellen dat deze collecties op korte termijn wel digitaal beschikbaar gesteld kunnen worden. De rol van het Kenniscentrum richt zich derhalve hier niet op de verrijking van het thema, maar op het problematiseren van vraagstukken rondom het gebruik van dergelijke collecties op maatschappelijk niveau. Daarnaast kan het Kenniscentrum de betreffende instelling uiteraard informeren over de mogelijkheden van en ontwikkelingen rond thematisch intellectueel beheer (in het bijzonder rond standaardisatie van persoonsgegevens), als voorsortering op toekomstige ontwikkelingen.

4. SWOT-analyse thematisch intellectueel beheer

In de laatste bijeenkomst van de expertgroep zijn de wenselijkheid van een thematisch netwerk en de (mogelijke) werking van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen daarbij nader onder de loep genomen. Als basis voor de discussie is een SWOT-analyse gemaakt (Strengths-Weaknesses-Opportunities-Threats). De premisse voor deze SWOT-analyse is het nut van thematisch intellectueel beheer en een thematisch netwerk voor belangstellenden in oorlogsbronnen op het gebied van WO2 en de holocaust.

'Strengths' zijn de sterke punten die eigen (inherent) zijn aan het concept waar het Kenniscentrum voor staat.

'Weaknesses' zijn de zwakke punten die in het concept zelf zitten.

'Opportunities' staat voor kansen die zich in de buitenwereld voordoen om het concept te verbeteren

'Threats' staat voor bedreigingen uit de buitenwereld die het concept afzwakken.

Sterke en zwakke punten zijn dus interne factoren, kansen en bedreigingen zijn externe factoren.

Na de analyse volgt een SWOT-confrontatie (bijvoorbeeld hoe kunnen interne sterktes benut worden om externe bedreigingen te minimaliseren?). Op basis van die confrontatie worden enkele strategische adviezen aan het Kenniscentrum gegeven.

4.1 SWOT-analyse

Sterke punten (intern):

1. thematisch gerelateerd materiaal is in een keer vindbaar
2. gedistribueerde kennis over het thema wordt aan elkaar verbonden
3. standaardisatie van inhoudelijke ontsluiting en datastructuren
4. betere benutting en aanpassing (innovatie) van generieke tools en technieken m.b.t. zichtbaar, bruikbaar en houdbaar (Nationale Strategie NDE)

Zwakke punten (intern):

1. verspreid beheerde maar thematische verwante collectieonderdelen zijn in de regel op verschillende manieren en dieptes of niet digitaal ontsloten

2. er zijn partijen die twijfelen over de meerwaarde en positie van een thematische portal (thema's zijn niet stabiel en omdat thema's kunnen veranderen, betekent dat noodzaak tot themarelevante metadatering)
3. er is een (grote) afhankelijkheid van interne expertise in het thematisch netwerk
4. al het materiaal dat voor het Kenniscentrum Oorlogsbronnen relevant is, valt in de auteursrechtelijke periode en is privacygevoelig

Kansen (extern):

1. al dan niet met crowdsourcing verbeteren en verfijnen van het huidige ontsluitingsniveau bij aanbieders oorlogsbronnen
2. vergroten van de maatschappelijke betrokkenheid bij het thema (inclusief gevoeligheden)
3. er is vliegwielerwerking naar partijen die (nog) niet bij het thematisch netwerk betrokken zijn (tot in de haarvaten van de sector)
4. technologie biedt mogelijkheden om gedeeld thematisch beheer te ondersteunen en te versnellen

Bedreigingen (extern):

1. thematische collectieonderdelen zijn niet zonder grote inspanningen uit een groter geheel te definiëren en te destilleren
2. er kan een geringe bereidheid zijn voor investeringen in het gebruik van gedeelde thesauri
3. instellingen willen hun eigen collectie niet in groter verband presenteren (bijvoorbeeld uit angst voor verlies van eigen identiteit of gebrek aan zichtbaarheid)
4. er zijn juridische beperkingen voor gebruik en verwerking van collecties

4.2 SWOT-confrontatie

De sterke en zwakke punten kunnen in een confrontatiematrix afgezet worden tegen de kansen en bedreigingen. Welke rol speelt bijvoorbeeld een betere vindbaarheid (als sterk punt) bij het verfijnen van het huidige ontsluitingsniveau (kans)? De afwegingen zijn gescoord op een schaal van 1 (laag) tot 4 (hoog). Hoe hoger de score in de tabel, hoe belangrijker de combinatie van aspecten is. Het verdient dus aanbeveling die combinaties te betrekken bij de verdere beleidsontwikkeling van het Kenniscentrum. Op basis van de confrontaties zijn vier strategieën benoemd die daarbij behulpzaam kunnen zijn.

a. Interne sterkten - externe kansen: groeistrategie

	1. Verfijnen ontsluiting	2. Vergroten maatschappelijk besef	3. Vliegwielerwerking
1. Betere vindbaarheid	2	4	4
2. Verbinden gedistribueerde kennis	4	4	4
3. Standaardisatie	3	1	4
4. Gebruik en innovatie generieke tools	2	1	3

Groeistrategie (gebruik sterkten om kansen te benutten):

Om de maatschappelijke relevantie van WO2-collecties te vergroten is het nuttig dat instellingen met WO2-collecties nauwer gaan samenwerken op het gebied van kennisdeling en ontsluiting van de collecties. Deze versterking van de samenwerking kan gefaseerd en getrapt plaatsvinden (zwaan-kleef-aan-principe). De voorbeeldfunctie van de *coalition of the willing* biedt een lonkend perspectief, er is geen sprake van nu of nooit meedoen.

b. Interne sterkten - externe bedreigingen: verdedigingsstrategie

	1. Deel van groter geheel	2. geringe bereidheid gebruik thesauri	3. Eigen collectie eerst	4. Juridische beperkingen
1. Betere vindbaarheid	4	2	4	4
2. Verbinden gedistribueerde kennis	2	3	4	4
3. Standaardisatie	3	4	1	1
4. Gebruik en innovatie generieke tools	1	3	3	1

Verdedigingsstrategie (gebruik sterkten om bedreigingen te weerstaan):

Door in te zetten op semantische standaardisatie en aansluitend aggregatie ontstaat een steeds grotere bundeling van relevante collecties en collectieonderdelen, wat de vindbaarheid ten goede komt. Hoe groter die bundeling, des te meer waarde ontstaat voor zowel de samenwerking als de sector. Dit kan zich uiten in meer invloed, meer zeggingskracht, meer maatschappelijk inzicht.

c. Interne zwaktes - externe kansen: verbeterstrategie

	1. Verfijnen ontsluiting	2. Vergroten maatschappelijk besef	3. Vliegwielerwerking
1. Verschillen in (dieptes) ontsluiting	4	1	2
2. Meerwaarde onduidelijk	2	3	4
3. afhankelijkheid expertise thematisch netwerk	3	2	4
4. auteursrecht en privacy-gevoeligheid	4	2	2

Verbeterstrategie (zwaktes minimaliseren door kansen te benutten):

Versterking van de samenwerking op het gebied van WO2-collecties komt niet alleen de zichtbaarheid van die collecties ten goede, maar ook de zichtbaarheid, bruikbaarheid en houdbaarheid van collecties van aangesloten partijen, groot en klein.

d. Interne zwaktes - externe bedreigingen: probleemstrategie

	1. Deel van groter geheel	2. Geringe bereidheid gebruik thesauri	3. Eigen collectie eerst
1. Verschillen in dieptes ontsluiting	4	2	4
2. Meerwaarde onduidelijk	2	3	4
3. Afhankelijkheid expertise thematisch netwerk	3	4	1
4. Auteursrecht en privacy gevoeligheid	1	3	3

Probleemstrategie (minimaliseer zwaktes en vermijd bedreigingen):

Erkenning van de rollen en posities van deelnemende partijen en van de eigenheid van de afzonderlijke collecties in het vernetwerkte Kenniscentrum is nodig om actieve deelname ten behoeve van gemeenschappelijke vindbaarheid en bruikbaarheid van WO2-collecties te realiseren.

5. Conclusies en aanbevelingen

Thematisch intellectueel beheer is meer dan alleen een vorm van organisatorische samenwerking rondom een thema. De kern ligt in het faciliteren van de bundeling van specialistische kennis over een onderwerp dat verspreid is over een waaier aan instellingen, doelgroepen en gebruikers. Door die bundeling kan de kennis breed ingezet worden voor een rijkere ontsluiting van bijvoorbeeld oorlogsbronnen, in context van en in verbinding met andere oorlogsbronnen. Het Kenniscentrum kan daarbij gebruik maken van informatietechnologische aspecten van het semantisch web.

Kortweg zien de experts twee hoofdrollen weggelegd voor het kenniscentrum in relatie tot thematisch intellectueel beheer:

1. het bieden van een instrumentarium voor thematisch intellectueel beheer dat door alle partijen die voor het kenniscentrum relevante collecties beheren kan worden benut;
2. het zorgen voor vliegwielerwerking: de samenwerking op basis van semantische overeenkomsten stimuleren tot in de haarvaten van het netwerk oorlogsbronnen. Coördineren en ondersteunen gaan hierbij hand in hand.

Bij het invullen van deze rollen adviseert de expertgroep de volgende uitgangspunten te hanteren:

- wederkerigheid: alle partners in het netwerk moeten kunnen bijdragen aan en profiteren van de ontwikkelingen. Dit neemt niet weg dat het werken met een voorhoede ('coalition of the willing') een goede start kan bieden
- kennis, zowel inhoudelijk als informatie-technisch, wordt actief in het netwerk verspreid en gedeeld
- de gebruiker staat centraal: doelgroepen worden niet alleen gezien als afnemers van informatiediensten, maar ook als deelnemers in het netwerk (bijv. door *user generated content* serieus te nemen)
- het Kenniscentrum voert regie vanuit een ondersteunende rol

Bijlage 1 Deelnemers

De volgende personen hebben actief bijgedragen aan de bijeenkomsten in het kader van WP1a

- Ina Dijkman (Nationaal Archief)
- Wilbert Helmus (NIOD/DEN, ondersteuning WP-voorzitter)
- Vincent Huis in 't Veld (Beeld en Geluid)
- Puck Huitsing (NIOD)
- Charles Jeurgens (Nationaal Archief)
- Edwin Klijn (NIOD)
- Frank Meijer (Stichting Academisch Erfgoed)
- Marco de Niet (DEN, voorzitter WP1a)
- Charlotte van Rappard-Boon (CollectieConsult)
- Ingeborg Verheul (Atria / SURFSara)
- Pieter Vijn (project Digitale Collectie)

Tijdens de kick-off bijeenkomst van het Kenniscentrum Oorlogsbronnen van 15 januari 2015 hebben nog diverse andere bij het project betrokkenen hun input geleverd.